

ΠΑΝΕΛΛΑΔΙΚΕΣ ΕΞΕΤΑΣΕΙΣ
ΗΜΕΡΗΣΙΩΝ ΚΑΙ ΕΣΠΕΡΙΝΩΝ ΓΕΝΙΚΩΝ ΛΥΚΕΙΩΝ
ΔΕΥΤΕΡΑ 6 ΙΟΥΝΙΟΥ 2022
ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΥ

Α. ΔΙΔΑΓΜΕΝΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

A1. α.

1. **Σωστό** («ή δὲ τούτων κοινωνία ποιεῖ οἰκίαν καὶ πόλιν»)
2. **Λάθος** («εἰ ἢ χεῖρ ἢ ὁ πούς ... ἐπὶ τὸ ὄλον»)
3. **Λάθος** («Μηδὲν ἔχειν ἰδίᾳ συμφέρον»)

A1. β.

- α. 2
β. 1
γ. 2
δ. 1

B1. Ο Αριστοτέλης υποστηρίζει ότι η φύση και ο λόγος συμβάλλουν στον χαρακτηρισμό του ανθρώπου ως πολιτικού όντος («ζῶον πολιτικόν»). Αρχικά, ο Αριστοτέλης διακρίνει δύο ειδών κοινωνίες: την κοινωνία των ζώων και την πολιτική κοινωνία των ανθρώπων. Καθεμία από αυτές είναι εφοδιασμένη από τη φύση, η οποία δεν κάνει τίποτα δίχως λόγο και αιτία, με τα εργαλεία εκείνα που της είναι απαραίτητα για να φτάσει στον τελικό της στόχο και προσορισμό. Η τελολογική αντίληψη του φιλοσόφου φανερώνεται στην φράση: «οὐθέν μάτην ἢ φύσις ποιεῖ». Η φύση δεν κάνει τίποτε χωρίς σκοπό: όλες οι φυσικές διεργασίες κάπου αποβλέπουν. Πρόκειται για φράση που επαναλαμβάνει ο Αριστοτέλης σε πολλές πραγματείες του. Υποστηρίζει ότι στη φύση τίποτε δεν γίνεται μάταια, τα πάντα εξυπηρετούν ορισμένη σκοπιμότητα, από την οποία και νοηματοδοτούνται: ... *εἰ μηθὲν μάτην ποιεῖ ἢ φύσις. Ἐνεκά του γὰρ πάντα ὑπάρχει τὰ φύσει, ἢ συμπτώματα ἔσται τῶν ἔνεκά του* [· αν είναι αλήθεια ότι η φύση τίποτε δεν κάνει στην τύχη. Όλα, αλήθεια, τα φυσικά όντα υπάρχουν για κάποιο σκοπό, ή είναι τυχαία παραστρατήματα εκείνων που υπάρχουν για κάποιο σκοπό] (*Περὶ ψυχῆς 434a31-32*). Στην ανάπτυξή της η θεωρία αυτή ονομάστηκε αριστοτελική τελολογία. Προνομιακός χώρος της τελολογίας είναι η βιολογία. Σχεδόν όλα τα παραδείγματα που φέρνει ο φιλόσοφος αντλούνται από την έμβια φύση· γίνεται αναφορά στα σχήματα των δοντιών, που είναι όπως είναι για να εξυπηρετούν την πρόσληψη και επεξεργασία των τροφών, στις στοχευμένες ενέργειες μυρμηγκιών και μελισσών για την επιβίωση της κοινότητάς τους, στην ύπαρξη και λειτουργία των φύλλων χάριν των καρπών. Βασίζεται, λοιπόν, ο Αριστοτέλης στη βιολογία και επεκτείνει το τελολογικό ερμηνευτικό μοντέλο του και σε άλλα πεδία των φυσικών επιστημών.

Έτσι, η φύση που δεν κάνει τίποτα δίχως λόγο κι αιτία εφοδίασε τον άνθρωπο με τον λόγο για να φτάσει στον τελικό του προορισμό, δηλαδή να ζήσει μέσα σε πολιτική κοινωνία. Συγκεκριμένα, η λέξη λόγος χρησιμοποιείται συχνά για να δηλωθούν αξεχώριστες μεταξύ τους η λογική (ως ιδιαίτερο γνώρισμα του ανθρώπου και ως διανοητική δραστηριότητα) και η γλώσσα (ως σύστημα σημείων και ως συγκεκριμένη έκφραση). Στο συγκεκριμένο χωρίο ο λόγος αντιδιαστέλλεται προς την φωνήν, και, συνεπώς, έχει ενισχυμένη τη σημασία της γλώσσας, χωρίς να χάνεται βέβαια η σημασία της ανθρώπινης λογικής. Είναι γεγονός ότι οι αριστοτελικοί ορισμοί αποτελούνται: α) από μία ή περισσότερες επάλληλες έννοιες γένους, εντάσσοντας έτσι την οριζόμενη έννοια σε μία ή περισσότερες ευρύτερες κατηγορίες, και β) από την ειδοποιό διαφορά, η οποία διακρίνει την οριζόμενη έννοια από άλλες ομοειδείς (αυτές που ανήκουν στο ίδιο γένος). Ο άνθρωπος είναι ζῷον (έννοια γένους) και έχει ως αποκλειστικά δικό του γνώρισμα (ίδιον, ειδοποιός διαφορά) τον λόγον, δηλαδή τη λογική και γλώσσα. Ο λόγος είναι μια σύνθετη και ανώτερη ικανότητα που ξεπερνά τα όρια του αισθητού κόσμου, και αποτελεί την ειδοποιό διαφορά του ανθρώπου από τα άλλα ζῷα («λόγον δὲ μόνον ἄνθρωπος ἔχει τῶν ζῶων»). Τον βοηθά όχι μόνο να εκφράζει τα συναισθήματά του, αλλά και να αντιλαμβάνεται και να κάνει φανερές σύνθετες αφηρημένες έννοιες και αξίες, όπως είναι το καλό και το κακό, το ωφέλιμο και το βλαβερό, το δίκαιο και το άδικο και άλλες παρόμοιες, όπως είναι το όμορφο και το άσχημο, το όσιο και το ανόσιο. Χάρη σε αυτές ο άνθρωπος δεν καταφέρνει μόνο να επιβιώσει, αλλά και να επιτύχει ανώτερους στόχους, όπως να συγκροτήσει κοινωνίες, την οικογένεια και την πόλη και να δημιουργήσει πολιτισμό (να αναπτύξει τα γράμματα, τις τέχνες, να θεσπίσει νόμους). Οι έννοιες αυτές, που μας θυμίζουν την «αίδω» και τη «δίκη» του Πρωταγόρα («ἴν' εἶεν πόλεων κόσμοι τε καὶ δεσμοὶ φιλίας συναγωγοί»), αποτελούν τις απαραίτητες προϋποθέσεις για να μπορεί ο άνθρωπος να συμβιώνει αρμονικά με άλλους ανθρώπους και να διατηρεί την ισορροπία στις μεταξύ τους σχέσεις.

B2. Κατά την Ελληνιστική και Ρωμαϊκή εποχή συντελείται μια αλλαγή που επιδρά και στο φιλοσοφικό στοχασμό: η πόλις των αρχαίων χρόνων χάνει την αξία της ως πολιτική οντότητα και ως μέτρο των αξιών και επιβάλλεται η ισχύς των μεγάλων κρατών (κοσμόπολις). Μπροστά στον προβληματισμό του ατόμου για το τί του απομένει, η Στωική φιλοσοφία βοηθάει το άτομο να συνειδητοποιήσει πως, ακόμη και να έχασε τη γενέθλια πατρίδα, μπορεί να παρηγορηθεί θεωρώντας πατρίδα του τον κόσμο κι έτσι αναπτύσσεται το ιδεώδες του κοσμοπολιτισμού και η έννοια του πολίτη του κόσμου. Ασφαλώς δεν υπήρχε κάποιο παγκόσμιο κράτος, ώστε η έννοια του πολίτη να έχει κυριολεκτική σημασία και ο κόσμος εννοείται με στωική σημασία, ως ένα ενιαίο σύνολο που διέπεται από τον φυσικό νόμο και τη λογικότητα. Η έννοια του πολίτη του κόσμου θα ξαναχρησιμοποιεί ιδιαίτερα από τα μέσα του 19ου αι. σε ένα ολοένα περισσότερο παγκοσμιοποιημένο περιβάλλον. Για τους στωικούς, το

σύμπαν το ίδιο είναι μία πόλη, η κατοικία θεών και ανθρώπων, με κοινό συνδετικό στοιχείο τη λογικότητα που διέπει το σύνολο και τα μέρη του. Η «κοσμική πόλη» έχει ως νόμο της τον φυσικό ηθικό νόμο, τον ορθό λόγο. Ο Επίκτητος όχι μόνο τονίζει την αξία του ανθρώπινου λόγου αλλά, κατ' αναλογία προς την ανθρώπινη ψυχή όπου το πνεύμα πρέπει να ηγείται, θεωρεί πως και ο άνθρωπος με τα συγκεκριμένα εφόδια μπορεί να έχει πρωτεύοντα ρόλο μέσα στο πλαίσιο του κοσμοπολιτισμού («οὐχ ἔν τῶν ὑπηρετικῶν, ἀλλὰ τῶν προηγουμένων»). Σε αυτή την πόλη ο άνθρωπος αποτελεί ηγετικό μέρος του κόσμου, διότι έχει από τη φύση του την ικανότητα να κατανοεί τη θείκη διακυβέρνηση του κόσμου και, κατά συνέπεια, να αξιολογεί τις συνέπειές της. Επομένως, η λογική φύση του ανθρώπου -δηλαδή η ικανότητά του να κρίνει και να αξιολογεί, να συντονίζεται προς τον σκοπό και το θέλημα του λόγου, που διέπει τον κόσμο- τον καθιστά ηγετικό μέρος του σύμπαντος («Ἐπὶ τούτοις εἶ πολίτης τοῦ κόσμου καὶ μέρος αὐτοῦ, παρακολουθητικὸς γὰρ εἶ τῆ θείᾳ διοικήσει καὶ τοῦ ἐξῆς ἐπιλογιστικὸς»). Από τη στιγμή που ο άνθρωπος αυτοπροσδιορίζεται ως πολίτης του κόσμου είναι αναγκαίο να συνειδητοποιήσει ποια είναι η αποστολή του με αυτή την ιδιότητα. Πιο συγκεκριμένα, ο άνθρωπος οφείλει να μην προτάσσει το προσωπικό του συμφέρον («Μηδὲν ἔχειν ἰδίᾳ συμφέρον, περὶ μηδενὸς βουλευέσθαι ὡς ἀπόλυτον») και να μην αποφασίζει σαν να ήταν αποκομμένος από την ολότητα. Ο άνθρωπος εντάσσεται σε μια παγκόσμια κοινότητα, αποτελώντας οργανικό τμήμα της. Έτσι, η ευδαιμονία του ανθρώπου θα εξασφαλιστεί, εφόσον αντιληφθεί το κοσμικό σχέδιο του Λόγου για καθετί και για τον ίδιο, και έτσι θα καταφέρει και ο ίδιος να ενταχθεί στον κόσμο (κοσμοπόλη) και να ρυθμίσει ανάλογα τη συμπεριφορά του.

Ο Επίκτητος χρησιμοποιεί συγκεκριμένες γλωσσικές επιλογές για να παρουσιάσει τον κοσμοπολίτη άνθρωπο και τον ρόλο του. Αρχικά, χρησιμοποιεί:

- Β' ενικό ρηματικό πρόσωπο (εἶ). Ο Επίκτητος απευθύνει τις σκέψεις του στον εαυτό του και στον αναγνώστη. Ο τόνος είναι βιωματικός και το ύφος εξομολογητικό.
- Οριστική έγκλιση (εἶ). Σύγχρονο στο παρόν και διαχρονικότητα.
- Σχήμα άρσης – θέσης (**οὐχ ἔν τῶν ὑπηρετικῶν, ἀλλὰ τῶν προηγουμένων**). Δίνεται έμφαση στον ηγετικό ρόλο του πολίτη με την αναίρεση του υπηρετικού ρόλου του.
- Ρητορική ερώτηση (**Τίς οὖν ἐπαγγελία πολίτου;**). Προσωπικός τόνος, εξομολογητικό ύφος. Είναι ανάγκη ο άνθρωπος να συνειδητοποιήσει την αποστολή του ως πολίτης του κόσμου.
- Παρομοίωση (**«ἀλλ' ὡσπερ ἄν ... ἐπὶ τὸ ὅλον»**). Όπως τα μέλη ενός οργανικού συνόλου, το χέρι ή το πόδι, ακολουθούν τη λογική του συνόλου στο οποίο ανήκουν, έτσι και στην περίπτωση του ανθρώπου το λογικό και ηγεμονικό μέρος της ψυχής καλείται να τιθασεύσει τις άλογες επιθυμίες, που έρχονται σε αντίθεση με την κοσμική τάξη.

B3.

1. δ.
2. α.
3. ε.
4. β.
5. στ.

B4. α.

1. ε.
2. δ.
3. ζ.
4. β.
5. α.
6. στ.

B4. β.

Ο αδούλευτος μαθητής δυσκολεύεται να ανταποκριθεί στις εξετάσεις.
Η προηγούμενη έκδοση του βιβλίου γνώρισε μεγάλη επιτυχία.

B5. Και στα δύο κείμενα οι δύο στοχαστές αναλύουν την έννοια της προαίρεσης. Ο Παπανούτσος θεωρεί αλληλένδετες την προαίρεση με την βούληση («Όπου προαίρεση, εκεί και βούληση»). Μόνο στον άνθρωπο ως λογικό ον υπάρχει η βούληση και η προαίρεση σε αντιδιαστολή με τα ζώα, στα οποία κυριαρχεί η όρεξη. Η προαίρεση στον άνθρωπο είναι ηθική, καθώς διαμορφώνει την προσωπικότητά του και τον ηθικό χαρακτήρα του. Ωστόσο, ο Παπανούτσος επισημαίνει ότι η προαίρεση δεν χρησιμοποιείται σε όλες τις περιστάσεις της ζωής, καθώς οι περισσότερες πράξεις του ανθρώπου γίνονται μηχανικά και από συνήθεια σύμφωνα με τον κοινωνικό εθισμό («Πρώτον ότι προαίρεση ... ο κοινωνικός εθισμός»). Ο κοινωνικός εθισμός τυποποιεί τις ανθρώπινες πράξεις λόγω των γρήγορων ρυθμών ζωής. Η προαίρεση, δηλαδή, δεν εφαρμόζεται παντού και πάντα εξαιτίας της αγχώδους καθημερινότητας.

Σύμφωνος με τον Παπανούτσο είναι κι ο Επίκτητος, ο οποίος πιστεύει ότι ένα από τα πλέον ουσιώδη στοιχεία της ανθρώπινης ύπαρξης είναι η προαίρεση, την οποία θεωρεί ως το κυριώτερο στοιχείο του ανθρώπου, καθώς είναι σύμφυτη με την ελευθερία του («τούτο δ' ἔστιν οὐδὲν κυριώτερον ἔχων προαιρέσεως»). Πρέπει να σημειωθεί ότι τα βασικά στοιχεία της προαιρέσεως στη σκέψη του Επίκτητου, δηλαδή η ελεύθερη βούληση και η συνειδητή-έλλογη επιλογή, έχουν ασφαλώς αριστοτελική προέλευση. Εκτός από τη γενική σημασία της προτίμησης, στον Επίκτητο σημαίνει την ελεύθερη βούληση, την ελεύθερη στοχαστική επιλογή ενεργειών που συγκροτεί τον ηθικό χαρακτήρα του ανθρώπου. Είναι κυρίως μία

κρίση, η έλλογη ικανότητα να επιλέγουμε και να αποβλέπουμε στα αποτελέσματα των πράξεών μας. Προϋπόθεση για την προαίρεση είναι η διαίρεση των πραγμάτων σε αυτά που εξαρτώνται από εμάς (τα ἐφ' ἡμῖν) και σε αυτά που βρίσκονται πέρα από τις δυνάμεις μας (τα ἀπροαίρετα, τα οὐκ ἐφ' ἡμῖν) και είναι ἀδιάφορα για εμάς και την επίτευξη της ευδαιμονίας. Επομένως, η έννοια της προαιρέσεως αναφέρεται τόσο στη βούληση όσο και στη διάνοια, συνδέεται με την έννοια της επιλογής (ἀρα και του λόγου), η οποία ενυπάρχει στον άνθρωπο ως έλλογο ον. Αξίζει να σημειωθεί ότι η προαίρεση είναι το μόνο στοιχείο της ανθρώπινης ύπαρξης που δεν υποτάσσεται σε κάποιο άλλο («ἀδούλευτον καὶ ἀνυπότακτον»). Όλα τα άλλα στοιχεία είναι «υποταγμένα» σε αυτή, δηλαδή είναι αξιολογικά κατώτερα και εξαρτώμενα από αυτήν. Επομένως, ο φιλόσοφος αναγνωρίζει στην προαίρεση ηγετικό, καθοδηγητικό ρόλο στον ανθρώπινο βίο και τη συνδέει με την ελευθερία. Εξάλλου, τα επίθετα ὑποτεταγμένα, ἀδούλευτον και ἀνυπότακτον, τα οποία επιλέγει για την περιγραφή της, καθώς και η αντίθεση τὰ ἄλλα#αὐτὴν παρουσιάζουν την προαίρεση ως δεσπότη στοιχείο του ανθρώπου. Ο Επίκτητος αναγνωρίζει πως η προαίρεση δίνει ηθικό περιεχόμενο στις πράξεις μας. Οι επιλογές μας είναι πάντα υπό τον έλεγχο μας, καθώς κανείς δεν μπορεί να τις αλλάξει, αν εμείς δεν το επιτρέψουμε. Ωστόσο, σύμφωνα με τον Επίκτητο η προαίρεση εφαρμόζεται στην καθημερινότητα του ανθρώπου κι απαραίτητη προϋπόθεση είναι η αξιολόγηση των πραγμάτων που εξαρτώνται από εμάς κι όσων δεν επαφίονται στις δυνατότητές μας. Αντίθετα, ο Παπανούτσος επισημαίνει τον κοινωνικό εθισμό και την τυποποίηση των ανθρώπινων πράξεων από τις οποίες συχνά απουσιάζει η προαίρεση, καθώς οι άνθρωποι λειτουργούν χωρίς εκούσια επιλογή, μηχανικά και τυπικά.

Β. ΑΔΙΔΑΚΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

Γ.1. ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Γιατί αφού πάρουμε χρήματα μπορούμε να προσελκύσουμε με μεγαλύτερο μισθό ξένους πεζοναύτες εκείνων. Γιατί η δύναμη των Αθηναίων είναι περισσότερο αγορασμένη παρά η δική τους. Η δική μας δύναμη όμως λιγότερο θα μπορούσε να πάθει κάτι τέτοιο, επειδή στηρίζεται στη δύναμη του σώματος περισσότερο παρά στα χρήματα.

Γ.2.

Στη συνέλευση της Πελοποννησιακής συμμαχίας πρώτοι παίρνουν τον λόγο οι Κορίνθιοι και εξηγούν γιατί οι Πελοποννήσιοι θα νικήσουν. Αρχικά, επισημαίνουν ότι υπερέχουν στον αριθμό αλλά και στην πολεμική εμπειρία από τους Αθηναίους και έπειτα ότι οι Πελοποννήσιοι έχουν πειθαρχία και εκτελούν τις διαταγές όλοι μαζί σαν ένας άνθρωπος. Μπορεί οι Αθηναίοι να υπερέχουν στο ναυτικό αλλά οι ίδιοι με δικά τους χρήματα αλλά και με χρήματα από τους Δελφούς και την Ολυμπία θα μπορούσαν να αποκτήσουν στόλο/ να εξοπλίσουν στόλο. Επίσης, με τα χρήματα που θα δανειστούν θα μπορούσαν να προσλάβουν τους μισθοφόρους που υπηρετούν στον αθηναϊκό στόλο για να ενισχύσουν τον στρατό τους,

δίνοντάς τους μεγαλύτερο μισθό. Τέλος επισημαίνουν ότι η δύναμη των Πελοποννησίων στηρίζεται στη γενναιότητά τους κι όχι στα χρήματα, όπως η δύναμη των Αθηναίων.

Γ.3. α. Ἐγὼ δὲ νῦν καὶ ἀδικούμενος τοὺς πολέμους ἐγείρω.

Γ.3. β.

ἀμυνόμεθα: ἄμυναι

καταθησόμεθα: κατάθου

ἐπικρατῆσαι: ἐπικράτησον

προύχοντας: πρόσχες

πολλά: πλείονα, πλείω /πλέονα, πλέω

Γ.4.α

ἔχοντες: αιτιολογική μετοχή συνημμένη στο υποκ. ἡμεῖς, λειτουργεῖ ως επιρρηματικός προσδιορισμός της αιτίας στο ἐγείρομεν

ἐπικρατῆσαι: τελικό απαρέμφατο ως υποκείμενο στην απρόσωπη έκφραση εἰκός ἐστί

πλήθει: δοτική αναφοράς, προσδιορίζει τη μετοχή προύχοντας

μισθῶ: δοτική ως επιρρηματικός προσδιορισμός του τρόπου στο ὑπόλαβειν

ναυβάτας: αντικείμενο στο απαρέμφατο ὑπόλαβειν

ἢ οἰκεία: β' ὄρος σύγκρισης με α' ὄρο «ὠνητή», εξαρτάται από το επίρρημα συγκριτικού βαθμού μᾶλλον.

Γ.4.β. Οἱ Κορίνθιοι ἔλεγον αὐτοὺς δὲ τότε ἀδικουμένους τὸν πόλεμον ἐγείρειν.

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ
ΜΑΡΙΝΟΥ ΡΩΞΑΝΗ
ΔΙΠΛΑ ΑΘΑΝΑΣΙΑ